હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.

(ચોથા ધોરણના વિદ્યાર્થી માટે)

પ્રસિદ્ધ કરનાર

મો. મ. કે. કંપની.

આવૃત્તિ છઠ્ઠી.

અમદાવાદ
"યુનિયન પ્રેસ"

સંવત ૧૯૫૦ સન ૧૮૯૪

કીંમત એક આનો.

૫૫૫૦

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.

પ્રકરણ ૧ લું.

સામાન્ય વર્ણન.

હદ.

ઉત્તરે—હિમાલય પર્વત ને તેની પેલીમેર ટિબેટ, તથા કારાકોરમ પર્વત ને હિંદુકુશ પર્વતની પેલીમેર તાતાર. **પશ્ચિમે**—સુલેમાન પર્વતની પેલીમેર અફગાનીસ્તાન અને હાલા પર્વતની પેલીમેર બલુચિસ્તાન તથા નૈરૂત્યમાં અરબી સમુદ્ર. **દક્ષિણે**—હિંદી મહાસાગર અને અગ્નિકોણમાં હિંદી મહાસાગર ને બંગાળી સમુદ્ર. **પૂર્વે**—બંગાળી ઉપસાગર, આરાકાનના ડુંગર ને બ્રહ્મદેશ છે.

વિસ્તાર—કાશ્મીરથી કન્યાકુમારિ સુધી ૧૫૦૦ મૈલ લંબાઈ છે, સિંધથી આશામ સુધી ૧૮૦૦ મૈલ પહોળાઈ છે, ને ૧૫૮૨૧૨૦ ચોરસ મૈલ ક્ષેત્રફળ છે.

વસ્તી—૨૮૦૦૦૦૦૦૦ (અઠ્ઠાવીશ કરોડ) માણુસની છે.

સ્વભાવિક ભાગ—૧ હિંદુસ્તાન. ૨ દક્ષિણ. એ બેની વચ્ચે વિંધ્યાચળ પર્વત આવેલો છે.

હિંદુસ્તાનના ૭ સ્વભાવિક ભાગ.

૧ હિમાલયની તળેટીના ઢળતો પ્રદેશ—એ હિમાલ-

ય ને શિવાલિકની વચ્ચે છે, તેમાં કાશ્મીર, નેપાળ, ભૂતાન, સિક્કિમ વગેરે દેશી રાજ્યો છે.

૨ સિંધુનો પ્રદેશ—તેમાં પંજાબ, તથા સિંધ દેશ છે. અને સિંધુનદી તથા તેને મળનારી પાંચ મોટી નદીઓ છે.

૩ રેતીનું રણ—એમાં જેસલમીર, મારવાડ, વિગેરે અરવલ્લીની પશ્ચિમનાં રજપૂત સંસ્થાનો છે.

૪ મધ્ય હિંદુસ્તાન અને રજપૂતસ્થાનનો ઊંચો પ્રદેશ—એમાં, માળવા, બુંદેલખંડ, ઉદેપૂર, અજમેર, જેપૂર, ભરતપૂર, ભોપાળ, રેવા, ઇંદુર, ગ્વાલિયર, વગેરે દેશી રાજ્યો આવેલાં છે.

૫ ગંગાનો પ્રદેશ—એમાં વાચ્યપ્રાંત, અયોધ્યા ને બંગાળા છે.

૬ બ્રહ્મપુત્રાનો પ્રદેશ—એમાં આશામનો મુલક આવેલો છે.

દક્ષિણના ચાર સ્વભાવિક ભાગ.

૧ નર્મદાનો પ્રદેશ—એ વિંધ્યાચળ અને સાતપૂડાની વચ્ચે છે.

૨ શુદ્ધ દક્ષિણ—એ સાતપૂડાની દક્ષિણે, અને પૂર્વ તથા પશ્ચિમઘાટને નીલગિરીની વચ્ચે.

૩ પશ્ચિમકાંઠાનો નીચાણનો પ્રદેશ—એ સહ્યાદ્રિ પર્વતની પશ્ચિમનો ભાગ છે. તેમાં મલબાર ને કોકણપટ્ટી છે.

૪ પુર્વકાંઠાનો નિચાણનો પ્રદેશ—એ પૂર્વઘાટ અને સમુદ્રની વચ્ચે છે. તેમાં ઉત્તરસરકાર, અને કોરેમંડળ કાંઠાનો પ્રદેશ છે.

દ્વીપો—સિંહલદ્વિપ (લંકા), લક્ષદ્વીપ, માલદ્વીપ, આંદામાન (કાળા પાણીએ મોકલવાની જગા છે), નિકોબાર, રામેશ્વર, મુંબાઈ, સાષ્ટી, દીવ વગેરે.

પર્વતો—હિમાલય, શિવાલિક, વિંધ્યાચળ, સાતપૂડા, સંહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમઘાટ), નીલગિરિ, પાલની, પૂર્વઘાટ, ખાસ્યા, કારાકોરમ, હિંદુકુશ, સુલેમાન, હાલા, અરવલ્લી ને આબુ.

હિમાલયનાં શિખરો—એવરેસ્ટ (ગૌરીશંકર) ધવલગિરિ, કાંચીનગંગા, ચમલારી, જન્મોત્રી ને ગંગોત્રી.

નદીઓ.

અરબીસમુદ્રને મળનારી—સિંધુ ને બાદર.

કચ્છના રણમાં જનારી—લૂણી, બનાસ, સરસ્વતી વગેરે.

ખંભાતના અખાતને મળનારી—સાબરમતી, મહી, નર્મદા. તાપી વગેરે.

બંગાળી ઉપસાગરને મળનારી—કાવેરી, કૃષ્ણા, ગોદાવરી, મહાનદી, બ્રાહ્મણી, ગંગા, હુગલી, બ્રહ્મપુત્રા વગેરે.

સિંધુને મળનારી—કાબુલ, જેલમ, ચિનાબ, રાવી, બીઆ ને સતલજ.

કૃષ્ણાને મળનારી—વારણા, ભીમા, તુંગભદ્રા ને મુશી વિગેરે.

ગોદાવરીને મળનારી—પ્રાણહીતા, (પેનગંગા, વરધા, વેનગંગા, એકઠી થયેલી.) ને મંજીરા.

ગંગાને મળનારી—રામગંગા, જમના, ગોમતી, ગોગરા, શોણ, ગંડકી ને કુશી.

જમનાને મળનારી—ચંબલ, સિંધ ને બતવા.

નદીઓ વિશે હકીકત.

સિંધુનદી—એ હિમલયમાં આવેલા કૈલાશ પર્વત્તની પાસેથી નીકળી કાશ્મીર, પંજાબ ને સિંધમાં વહી અરબી સમુદ્રને મળે છે. એને કાંઠે લાડક, આટક, કલાબાગ, દેરાઇસ્માઈલખાન, દેરાગાઝી ખાન,

મિથનકોટ, સક્કર, હૈદરાબાદ, ઠઠ્ઠા, કરાંચી, વગેરે શહેરો છે.

ગંગાનદી—એ હિમાલયના ગંગોત્રી શિખરમાંથી નીકળી, વાવ્યપ્રાંત, બહાર ને બંગાળામાં વહી બંગાળી ઉપસારને મળે છે. એને કાંઠે બદ્રીનાથ, હરદ્વાર, ફતેહગઢ, કનોજ, કાનપૂર, અલાહાબાદ, મિરજાપુર, કાશી, ગાજીપુર, બકસર, પટણા, મોંગીર, ભાગલપુર. ને રાજમહાલ, વગેરે શહેરો આવેલાં છે.

બ્રહ્મપુત્રાનદી—એ હિમાલયમાં આવેલા કૈલાશ પર્વતની પાસેથી નીકળી, ટિબેટ, આસામ. ને બંગાળામાં હહી, બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે. એને કાંઠે, તેજપુર, ગૌહતી, ને ઢાકા છે.

જમનાનદી—એ હિમાલયના જન્મોત્રી શિખરમાંથી નીકળી વાવ્યપ્રાંતમાં વહી ગંગાને મળે છે. એને કાંઠે સ્થાનેશ્વર, દિલ્હી, મથુરાં, આગ્રા, ઈટાવા, કાલ્પી અને અલાહાબાદ શહેરો આવેલાં છે.

ગોદાવરી—નાશિક પાસે સંહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળી મહારાષ્ટ્ર, નિજામ, ને ઉત્તર સરકારના પ્રાંતોમાં વહી બંગાળી સમુદ્રને મળે છે. એને કાંઠે, નાશિક, સિરોચા. રાજમેંદ્રી, ને યાનાન છે.

કૃષ્ણા— મહાબળેશ્વર આગળ સંહ્યાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી મહારાષ્ટ, નિજામ, ઉત્તરસરકારના પ્રાંતમાં વહી બંગાળી બમુદ્રને મળે છે. એને કાંઠે સાંગલી, મિરજ, કુરૂંદવાડ, જમખંડી ને મછ્લીપટ્ટણ શહેરો છે.

સતલજ—હિમાલયમાં આવેલા કૈલાસ પર્વતમાંથી નીકળી પંજાબમાં વહી સિંધુને મળે છે. એને કાંઠે લુધ્યાના, ફિરોજપુર, અને બાવલપુર શહેર છે.

મહાનદી—એ બકસરના ડુંગરમાંથી નીકળી મધ્યપ્રાંતને ઓઢીયામાં વહી બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે એને કાંઠે, સંબલપુર,

કટક અને જગન્નાથપુરી શહેર છે.

ઘોઘ્રા—એ હિમાલયમાંથી નીકળી નેપાળ, અયોધ્યા, વાવ્ય-પ્રાંત, ને બંગાળામાં વહી ગંગાને મળે છે. એને કાંઠે, અયોધ્યા શહેરછે.

નર્મદાનદી—એ અમરકંટકના ડુંગરમાંથી નીકળી, મધ્ય પ્રાંત, ભોપાળ અને હોલકરના રાજ્યમાં તથા ગૂજરાતમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે, એને કાંઠે જબલપુર, નરસિંગપુર, હુશંગાબાદ નેમાડ, ચાણોદ અને ભરૂચ છે.

તાપી—સાતપુડા પર્વતમાંથી નીકળી મધ્ય પ્રાંત, ખાનદેશ ને ગૂજરાતમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે, એને કાંઠે બરાનપુર, ભુશાવળ ને સુરત છે.

કાવેરી—કુર્ગ પ્રાંતમાં સંહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળી મહિસુરને કર્ણાટક પ્રાંતમાં વહી બંગાળી સમુદ્રને મળે છે, એને કાંઠે મહિસુર, શ્રીરંગપટણ ત્રીચિનોપલ્લિ ને તંજાવર છે,

મહી—માળવાના પહાડમાંથી નીકળી ગૂજરાતમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળેછે. એને કાંઠે લુણાવાડા ને ખંભાત છે.

સાબરમતી—મેવાડના ડુંગરમાંથી નીકળી ગૂજરાતમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે એને કાંઠે અમદાવાદ ને સાદ્રા છે.

હિમાલય પર્વતમાંથી નીકળનારી નદીઓ—સાંપૂ, (બ્રહ્મપુત્રા) સતલજ, ગંગા, જમના, સિંધુ, જેલમ, ચિનાબ, રાવી, બીઆસ, ઘોઘ્રા, રાપ્તી, ગંડકી, કુશી વિગેરે.

મધ્ય પ્રાંતના ડુંગરમાંથી—મહાનદી, બ્રાહ્મણી, શોણ, નર્મદા, તાપી, પેનગંગા, વૈનગંગા, વર્ધા, વિગેરે.

સંહ્યાદ્રિમાંથી—ગોદાવરી કૃષ્ણા, ભીમા, તુંગભદ્રા, કાવેરી વિગેરે

દ્વીપકલ્પ—હિંદુસ્તાન એજ મોટો દ્વીપકલ્પછે. ને કાઠીયાવાડનો,

અખાત ને ઉપસાગર—કચ્છનો, ખંભાતનો; મનારનો ને બાલાસોરનો અખાત ને બંગાળી ઉપસાગર.

ભૂશિરો—રાસમુરારી, જગતપોંઇટ, દીવ, કેપરામાસ, કન્યાકુમારિ ને પાલમૈરા ઇત્યાદિ.

સમુદ્રધુની—પાકની ભરતખંડ ને સિંહલદ્વીપની વચ્ચે છે.

સરોવર—સાબર, પુલીકાટ, કોલર, ચિલકા, રાવણહ્રદને માન સરોવર.

હવા ખાવાની જગાઓ—સિમલા, મરી. (પંજાબમાં) દારજીલીંગ (સિકિમની દક્ષિણે) આબુ (અરવલ્લીની દક્ષિણે) માથેરાન, (મુંબાઇપાસે)મહાબળેશ્વર(સતારાપાસે)ઉતકમંડ(નીલગીરીમાં)દીંદીગલ.

દેશમાં આવવા જવાના માર્ગ.

ખૈબરઘાટ, બોલનઘાટ, ને હિમાલયમાં આવેલા કેટલાક પહાડી રસ્તાઓ.

બંદરો.

પશ્ચિમ કાંઠાનાં—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, દીવ, ભાવનગર, ખંભાત, ભરૂચ, સુરત, દમણ. વલસાડ, મુંબાઇ, રત્નાગિરિ, વિજયદુર્ગ, ગોવા, કારવાડ; હાનોવર,, મેંગલુર, કાનાનુર, તેલીચરી, માહી, કાલિકટ, કોચીન, ને ત્રિવેંદ્રમ.

પૂર્વકાંઠાનાં—ચિતાગાંગ, ધાકા, મતલાહ, કલકત્તા, કટક, જગન્નાથપુરી, ગંજામ, વિશાગાપટ્ટણ, રાજમહેંદ્રી, કોકણદ, મછલીપટ્ટણ નેલૂર, મદ્રાસ, પાંડીચરી, કારીકલ, નાગપટ્ટણ, ને તુતીકોરીન.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં.

હિંદુનાં—બદ્રીનાથ, હરિદ્વાર, ગોકુળ, મથુરાં. શ્રીનાથજી (નાથદ્વાર), પ્રયાગ, કાશી, ગયા, જગન્નાથપુરી, રામેશ્વર, પંઢરપુર,

નાસિક, દ્વારીકા. સોમનાથ ડાકોર, અંબાજી, ને બહુચરાજી.

જૈનનાં—પાલીતાણા, ગીરનાર, આબુ ને પારસનાથ

શિખ લોકનું—અમૃતસર. (બંગાળામાં.)

પારસીનું—ઉદવાડા

મુસલમાનનું—ખાજાપીર (અજમેરમાં)

છાવણીઓ—મુંબાઇ, પુના, અમદાવાદ. વડોદરા, મદ્રાસ, સિકંદરાબાદ (હૈદ્રાબાદ પાસે), કામ્પટી (નાગપુર પાસે.) મહુ (ઇંદ્રારની દક્ષિણે), નીમચ, નશીરાબાદ, મોરાર, (ગ્વાલિયર પાસે) પ્રયાગ, મીરત, લાહોર, કલકત્તા, બરાખપુર, વિગેરે.

મુખ્ય દેશી રાજયો.

અગ્રેજ સરકારની હકુમત નીચેનાં.

મરેઠી રાજ્ય—વડોદ્રામાં ગાયકવાડનું, ગ્વાલિઅરમાં સિંધિઆનું, ઇંદ્રારમાં હોલકરનું, એ સિવાય, ત્રાવણકોર, કોલાપુર, સાવંતવાડી ને કોચીન, ઇ.

મુસલમાની રાજ્ય—નિઝામ હૈદરાબાદ, ભોપાળ, ટોંક ખૈરપુર, ભાવલપુર, ને ખંભાત વિગેરે,

રજપૂત રાજયો—ઉદેપુર, જોધપુર, વગેરે પંદર રજપૂત સંસ્થાનોમાંનાં, કાશ્મીર, મહિસૂર ને મણિપુર વગેરે.

શીખ લોકનાં રાજ્ય—પંત્યાલા, ઝીંદ, નભા, કપરતલા, ફરીદકોટ ઇ.

સ્વતંત્ર દેશી રાજયો—નેપાળ, ભૂતાન, ઇ.

પરદેશી સ્વતંત્ર રાજયો—પોર્તુગીઝ અને ફ્રેન્ચનાં સંસ્થાન

રાજકીય ભાગ.

ભાગ.	અંગ્રેજી અધિકારી.	શહેર.
૧ મુંબાઇ ઇલાકો.	ગર્વનર.	મુંબાઇ, અમદાવાદ, પુના, વડોદ્રા, સુરત, હૈદરાબાદ, ભૂજ ઇ.
૨ મદ્રાસ ઇલાકો,	ગવર્નર.	મદ્રાસ, મછલીપટ્ટણ, રાજમહેંદ્રી, અર્કોટ ઇ.
૩ મહિસુર ને કુર્ગ.	કમીશનર.	મહિસુર, શ્રીરંગપટ્ટણ, બેંગલુરઇ.
૪ વરાડસહિત હૈદરાબાદ.	રેસીડેંટ.	હૈદ્રાબાદ, ઔરંગાબાદ, બેદર, ઈ.
૫ મધ્યપ્રાંત.	કમીશનર.	નાગપુર, જબલપુર, રાયપુર ઈ.
૬ મધ્યહિંદ એજન્સી.	ગવર્નરજનરલનો એજન્ટ.	ગ્વાલિયર, ઇંદોર, ભોપાળ; રેવા ઇત્યાદિ.
૭ રજપૂતસંસ્થાન.	,,	ઉદેપુર, જોધપુર, જેપુર, ઇ.
૮ પંજાબ.	લેફ્ટેનેન્ટ ગવરનર.	લાહોર, મુલતાન. અમૃતસર, દિલ્લી ઈ.
૯ વાવ્યપ્રાંત.	,,	અલાહબાદ, આગ્રા, મથુરાં, ઇ.
૧૦ અયોધ્યા.	કમીશનર.	લખનોર, ફૈજાબાદ, અયોધ્યા.
૧૧ બંગાળા ઇલાકો.	લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નર.	કલકત્તા, ઢાકા, મુર્શીદાબાદ, પટ્ટણા ઈ.
૧૨ આશામ.	કમીશનર.	ગૌહતી.
૧૩ સ્વતંત્ર પહાડી રાજ્ય.	કમીશનર.	ખટમંડુ, ત્તાસીટસુદન ઇ.
૧૪ પોર્ટુગીઝ ને ફ્રેન્ચ—નાં સંસ્થાન.	(સ્વતંત્ર)	ગોવા. પાંડીચેરી. ઇ.

પ્રકરણ ૨ જું.

પ્રાંતવાર વર્ણન.

૧ મુંબાઈ ઇલાકો.

હદ—વાવ્ય, ઉત્તર ને ઈશાને બલૂચિસ્તાન, પંજાબ ને રજપૂતસ્થાન. પૂર્વે ને અગ્નિકોણમાં માળવા, મધ્યપ્રાંતો ને નિજામનું રાજ્ય. દક્ષિણે મદ્રાસ ઇલાકો ને મહિસુર. પશ્ચિમે તથા નૈઋત્યે અરબી સમુદ્ર.

ભાગ—સિંધ, કચ્છ, ગૂજરાત, મહારાષ્ટ્ર, (દક્ષિણ ને કોંકણ) ને દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર.

પર્વતો—હાલા, ગિરનાર, ગિરિ, શેત્રુંજો, પાવાગઢ, સાતપુડા ને સહ્યાદ્રિ.

નદીઓ—સિન્ધું, બનાસ, ભાદર શેત્રુંજી, સાબરમતી, મહી, નર્મદા, તાપી, ગોદાવરી, કૃષ્ણા, તુંગભદ્રા અને વર્ધા વગેરે.

સમુદ્ર—અરબી. **અખાત**—કચ્છનો ને ખંભાતનો

ભૂશિરો—રાસમુરારી, જગતપોઇંટ, દીવ ને કેપરામાસ.

દ્વીપકલ્પ—કાઠીઆવાડ.

હવાખાવાની જગાઓ—માથેરાધન, મહાબલેશ્વર ને આબુ.

દેશી રાજ્ય—ખેરપુર, કચ્છ (ભુજ), ગાયકવાડ (વડોદરા) ખંભાત, જુનાગઢ, નવાનગર, ભાવનગર, ધ્રાંગધ્રા, પાલણપુર, ઇડર, નાંદોદ, દેવગઢબારીઆ, લૂણાવાડા, વાંસદા, જવાર, જંજીરા, સાવંતવાડી, ભોર, અકલકોટ, કોલ્હાપુર, સાંગલી ને સાવનુર વગેરે.

શાહેરો.

મુંબાઇ—એ આ ઈલાકાની રાજધાનીનું શહેર છે, એમાં ગવર્નર રહેછે, ને એ મોટામાં મોટું બંદર છે.

પુના—મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની રાજધાની, મૂળામુઠા નદી ઉપર, અસલ પેશ્વાની રાજધાની હતું.

અમદાવાદ—એ ગુજરાતની રાજધાની, સાબરમતીના કાંઠા ઉપરછે.

હૈદરાબાદ—સિંધુનદી ઉપર સિંધપ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

કરાંચી—સિંધપ્રાંતમાં મોટામાં મોટું બંદર છે.

ભૂજ—કચ્છપ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર છે.

વડોદરા—એ ગાયકવાડ સરકારની રાજધાની, વિશ્વામિત્રી નદીઉપરછે.

રાજકોટ—આજીનદી ઉપર, એમાં રાજકુમાર કોલેજ છે. તથા પોલીટીકલ એજન્ટ રહેછે.

સતારા—એ અસલ મરેઠાની રાજધાનીનું શહેર હતું.

કારવાડ—એ મુંબાઇ અને કરાંચીથી ઉતરતું ત્રીજા નંબરનું મોટું બંદર છે.

બીજાં શહેર—શિકારપુર, ઠઠ્ઠા, ઉમરકોટ, કોટ્રી, નડીઆદ, ડીસા, ઇડર, નાંદોદ, અહમદનગર, સોલાપુર, ને બેલગામ ઈ.

બંદરો—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, દીવ, જાફરાબાદ, ઘોઘા ભાવનગર, ખંભાત, ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, દમણ, મુંબાઈ, રત્નાગિરિ, ગોવા, કારવાડ ને હાનોવર.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—દ્વારકાં, સોમનાથ, ડાકોર, અંબાજી નાશિક, પંઢરપુર, સિદ્ધપુર, બહુચરાજી, શામળાજી, પાલીતાણા, ઉદવાડા વિગેરે.

વિશેષ હકીકત—કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. (નવાનગર પાસે).

---

૨ મદ્રાસ ઇલાકો.

હદ—ઉત્તરે મુંબાઇ ઇલાકો, નિજામનું રાજ્ય ને બંગાળાનો ઓડીઆ પ્રાંત. પૂર્વે બંગાલી સમુદ્ર. દક્ષિણે મનારનો અખાત. પશ્ચિમે અરબી સમુદ્ર.

ભાગ—ઉત્તર સરકાર, કર્ણાટક ને મલબાર.

પર્વત—પૂર્વઘાટ, પશ્ચિમઘાટ, નીલગિરિ ને પાલની.

•**નદીઓ**—ગોદાવરી, કૃષ્ણા, પનેર, પલાર, પન્નાર ને કાવેરી.

સમુદ્ર—અરબી સમુદ્ર, બંગાળી સમુદ્ર ને હિંદિ મહાસાગર.

અખાત—મનારનો. **ભુશિર**—કન્યાકુમારી,

સમુદ્રધુનિ—પાકની, બંગાળીસમુદ્રને મનારના અખાતને જોડેછે.

સરોવર—ચિલકા, કોલર, પુલીકાટ.

હવા ખાવાની જગા—ઉતકમંડ ને દીંદીગલ.

દેશી રાજ્યો—ત્રાવણકોર (ત્રીવેંદ્રમ) ને કોચીન.

શહેરો.

મદ્રાસ—એ આ ઇલાકાની રાજધાનીનું મુખ્ય શહેરછે, તેમાં ગવર્નર રહેછે. ને મોટામાં મોટું બંદર છે.

આર્કટ—એ કર્ણાટક પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર છે.

બેલારી—રૂના વેપારનું મથક છે.

કર્નુલ—એ તુંગભદ્રાના કાંઠા ઉપર શહેર છે,

બીજાંશહેર—રાજમંદ્રી, ત્રીચીનોપલ્લિ, કાંજેવરમ, કડપા, સેલમ, મધુરા, કોઈમ્બતુર, તંજાવર, વેલુર, ગંતુર, ગંજામ. ઇ.

બંદરો.

મલબારકાઠે—મેંગલૂર, કાનાનુર, તેલેચરી, કાલીકટ ને કોચીન.

કોરોમંડલકાઠે—વિશાગાપટણ, કોકનુદ, મછલીપટણ, મદ્રાસ, ને- ગાપટણ ને તુતીકોરીન.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—રામેશ્વર.

વિશેષહકીકત—કોરોમંડલ કાંઠા ઉપર ને મનારના અખાત- માં મોતી પાકે છે.

૩ મહિસૂરને કુર્ગનાં સંસ્થાન.

હદ—એની ચારે બાંજુએ મદ્રાસ ઈલાકો વિંટળાએલો છે.

ભાગ—મહિસૂર ને કુર્ગ.

પર્વત—પૂર્વઘાટ, નીલગિરિ, ને નંદીદુર્ગ.

નદીઓ—કાવેરી ને તુંગભદ્રા.

શહેરો.

મહિસુર—એ રાજધાનીનું શહેર છે.

શ્રીરંગપટણ—એ કાવેરીનદીના બેટમાં ટીપુ સુલતાનની રાજધાનીનું શહેર છે.

બેંગલુર—એમાં કમીશનર રહે છે.

મર્કરા—એ કુર્ગપ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર છે.

વિશેષ હકીકત—ત્યાંના જંગલમાં ચુંદદાણા, એલચી સોપારી તથા તેજાના પુષ્કળ થાયછે, તથા ત્યાંના જંગલોમાં હાથી છે.

૪ હૈદ્રાબાદ ને વરાડ.

હદ—ઉત્તર અને ઇશાન કેણુમાં મધ્યપ્રાંતો. પુર્વ અને દક્ષિણે મદ્રાસ ઇલાકો. પશ્ચિમે મુબાઈ ઈલાકાનો કેટલોક ભાગ છે.

પર્વત—સાતપુડા.

નદીઓ—તાપી, પેનગંગા, ગોદાવરી, મજીરા, મુશી, ભીમા, કૃષ્ણા ને તુંગભદ્રા.

સરોવર—લૂનાર એ વરાડ પ્રાંતમાં છે,એનું પાણી ખારૂં છે.

શહેરો.

હૈદરાબાદ—એ મુશી નદી ઉપર નિજામની રાજધનીનું શહેર છે.
વેરૂળ (ઇલોરા)—પર્વતમાં કોતરી કાઢેલી ગુફાને માટે પ્રખ્યાત છે.
જાલના—એમાં રેશમી કાપડ સારૂં થાય છે. :
બેદર —મંજીરાના કાંઠા ઉપર છે, એમાં પીતળનાં વાસણુપર રૂપેરી કામ સરૂં થાય છે.
વરંગુળ—એ પહેલાં તેલંગણુ પ્રાંતનું મુખ્યશહેર હતું.
સિંકદરાબાદ—એમા લશ્કરી છાવણી છે.
રૈચુર—ભીમા નદીના કાંઠા ઉપર શહેર છે.
ઉમારાવતી—એ વરાડ પ્રાંતમાં રૂના વેપારનું મથક છે,
ઈલીચપુર—તાપી નદીના મુળ પાસે શહેર છે.
બીજાં શહેર—ઔરંગાબાદ, ગોવલકોંડા, દોલતાબાદ, (દેવગઢ), પૈઠણુ' આકોલા કોરીંગા ને શીઆગામ ઇ.

બીજી હકીકત—વર્ધાનદી પાસેના પ્રદેશમાં કોયલાની ખાણો છે.

---

૫ મધ્ય પ્રાંત.

હદ—ઉતરે બુદેલખંડ ને વાઘેલ પ્રાંત. પશ્ચિમે ભોપાળ, ઇંદુર

ને બીજાં દેશી રાજ્ય તથા ખાનદેશ. દક્ષિણે હૈદરાબાદ ને વરાડ. પૂર્વે મદ્રાસ ઇલાકો ને બંગાળા પ્રાંત.

ભાગ—સાગર ને દમોહનો મુલક, નર્મદાનો પ્રદેશ, સાતપુડાનો ઉંચો મુલક, ને નાગપુર છત્રીસગઢ સંબલપુર વગેરેનો વિસ્તીર્ણ પ્રદેશ

પર્વતો—વિંધ્યાચળ, સાતપુડા, ને અમરકંટક.

નદીઓ—નર્મદા, તાપી, મહાનદી, ને પ્રાણહિતા

શહેરો.

નાગપુર—એ રાજધાનીનું શહેર છે, એમાં કમીશનર રહેછે.

કામ્પટી—એમાં છાવણી છે.

જબલપુર—નર્મદાના કાંઠા ઉપર છે, તેમાં તંબુને ઘણો સારા બનેછે.

ચાંદા—એ અસલ ગોંડ લોકોની રાજધાની હતી.

બરાનપુર—તાપીને કાંઠે મુસલમાનની વસ્તીનું શહેર છે ને ત્યાંનાં શેલાં ને સાલ્લા વખણાય છે.

હિંગણઘાટ—એ રૂના વેપારનું મથક છે.

ભંડારા—એમાં ભરતકામ સારૂં થાયછે.

બીજાં શહેર—સાગર, રાયપુર, વિલાસપુર, આસિરગઢ, હુશંગાબાદ, નરશીંગપુર, વર્ધા, સંબલપુર, ઇ.

મધ્ય હિંદ એજન્સી (મુખ્ય બે ભાગછે.)

૧ **ગ્વાલીયર કે પ્રાચીન માળવાનો**—એની ઉત્તરે વાવ્યપ્રાંત. પશ્ચિમે રજપૂત સંસ્થાન. દક્ષિણે ખાનદેશ ને મધ્યપ્રાંત. પૂર્વે

વાચ્યપ્રાંતની સાંકડી પટી તથા મધ્યપ્રાંત છે.

૨ બુંદેલખંડ ને રેવા—એની પશ્ચિમે તથા ઉત્તરે વાચ્યપ્રાંત, પૂર્વે બંગાળા. દક્ષિણે મધ્યપ્રાંતો આવેલાછે.

પર્વત—વિંધ્યાચળ ને કૈમુરના ડુંગરા.

નદીઓ—ચંબલ, સિંધ, બતવા, શોણ ને નર્મદા.

મુખ્ય સંસ્થાન સિંધીઆ, હોલકર, ભોપાળ અને રેવાનાં.

શહેરો.

ગ્વાલિયર—એ સિંધીઆની રાજધાનીનું શહેર છે.

ઇંદોર—એ હોલકરની રાજધાનીનું શહેર છે.

ભોપાળ—એ મુસલમાની રાજ, બેગમના તાબામાં છે.

રેવા—એ રજપૂત રાજાની રાજધાનીનું શહેર છે.

ઉજ્જન—એ ક્ષીપ્રા નદીને કાંઠે અસલ વિક્રમની રાજધાનીનું શહેર હતું.

રતલામ એ માળવામાં અફીણના વેપારને માટે પ્રખ્યાત છે

ચંદેરી—પાઘડી તથા શેલાં સારાં થાયછે.

અચતેહેરી પન્ના—એમાં હીરાની ખાણો છે.

મહુ, નિમચ ને મોરાર—એમાં લશ્કરી છાવણીઓ છે.

---

૭ રજપુત સંસ્થાન.

હદ—ઉત્તરે સતલજનદી. પશ્ચિમે સિંધ. દક્ષિણે ગૂજરાત. પૂર્વે આગ્રા ને મધ્ય હિંદ એજન્સી.

પર્વત—અરવલ્લી ને આબુ.

નદીઓ—લુણી, ચંબલ, બનાસ,

સરોવર—સાંભર, એનું પાણી ખારૂં છે.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—પુષ્કરજી (અજમેર પાસે) એમાં બ્રહ્માની

મૂર્તી છે. નાથદ્વાર (શ્રી નાથજી) ને આબુ (જૈનનું),

રણ—જેસલમીર ને મારવાડનું,

સંસ્થાનો ને શહેરો.

અજમેરના અંગ્રેજી મુલકની આસપાસ આવેલાંછે તે નીચે મુજબ—

રજપુતોનાં—૧ મેવાડ (ઉદેપુર), ૨ મારવાડ (જોધપુર), ૩ જેપુર, ૪ બુંદી, ૫ વિકાનેર, ૬ કોટા, ૭ કોરોલી ૮ કીશનગઢ, ૯ જેસલમીર, ૧૦ અલવડ, ૧૧ શિરોહી, ૧૨ ડુંગરપુર, ૧૩ વાંસવાડા, ૧૪ પ્રતાપગઢ, ૧૫ ઝાલાવાડ.

જાટલોકના—૧૬ ભરતપુર, ૧૭ ધોળપુર.

મુસલમાની—૧૮ ટોંક.

વિશેષ હકીકત.

નશીરાબાદ—એમાં લશ્કરી છાવણી છે.

ઊદેપુર ત્યાંના સૂર્યવંશી રાણા ભરતખંડમાં મોટા મનાય છે.

વિકાનેર—ત્યાંની સાંઢણીઓ વખણાય છે.

જેપુર—એમાં સોના, રૂપા, અને તાંબાની ખાણો છે.

શીરોહી—એમાં તરવારનાં પાનાં સારાં બને છે, એની પાસે આબુ ઉપર એજન્ટ રહે છે.

જોધપુર—આરસના પથરાને માટે વખણાય છે.

ડુંગરપુર—ત્યાંની મુર્તીઓ સારી થાય છે,

પરચુરણ—મારવાડમાં ઊંટ ને બળદ સારા થાયછે, ત્યાંથી ઘેટાં વગેરે પરદેશ ખાતે જાયછે, રણમાં ઊંટથી જમીન ખેડે છે ને તેમાં જંગલી ગધેડાં જોરાવર થાય છે, કોતરણીનું કામ તથા ઘણાં વરસ ચાલે તેવી કલાંઈ સારી થાયછે,

---

૮ પંજાબ.

હદ—ઉત્તરે હિંદુકુશ પર્વત ને તાર્તરી. પશ્ચિમે સુલેમાન પર્વત ને અફગાનિસ્તાન. દક્ષિણે રજપૂતસંસ્થાન. પૂર્વે જમના નદી ને વાવ્ય પ્રાંતો.

ભાગ—૧ દિલ્લીજીલ્લો. ૨ સિમલાનો પહાડી મૂલક. ૩ જાલંધર અને કાંગડાનો મૂલક. ૪ લાહોર. અમૃતસર પેશાવર, ને મુલતાનની આસપાસનો મુલક. ૫ કશ્મીર.

પર્વતો—હિમાલય, કારાકોરમ, શિવાલિક, મીઠાના ડુંગર. હિંદુકુશ ને સુલેમાન.

નદીઓ—સિંધુ (અટક) જેલમ, ચિનાબ, રાવિ, બીઆસ, સતલજ જમના ને કાબુલ

દોઆબ—સિંધસાગર, જેચ (ચેજ) રેચના, બારી ને જાલંધર.

શહેર.

લાહોર—એ આ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર રાવિ નદીને કાંઠે છે. તેમાં લેફ્ટેનેન્ટ ગવરનર રહે છે.

અમૃતસર—શીખ લોકની જાત્રાનું ઠેકાણું છે.

પેશાવર—એ સરહદ ઉપર છાવણી ને કિલ્લો છે.

દિલ્લી—એ આગળ મુસલમાની પાદશાહોની રાજધાનીનું શહેર જમનાના કાંઠાપર છે.

સિમલા—હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે, ત્યાં વરસનો ઘણોભાગ ગવર્નર જનરલ રહે છે.

અટક—સિંધુના કાંઠા ઉપર કિલ્લો છે, ત્યાં સિંધુ નદીનો પાર છે.

કલાબાગ—સિંધુને કાંઠે છે. આગબોટો તથા વહાણો એ શહેર સુધી જઈ શકે છે.

બીજાં શહેર—મિથનકોટ, મુલતાન, જાલંધર, અંબાલા, ફિરોજપુર, લુધ્યાના, રાવળપીંડી, દેરાઇસ્માઇલખાં, દેરાગાજીખાં, મરી, ઈ.

દેશીરાજ.

કાશ્મીર—એમાં કાશ્મીર, જામુ, લાડક, ને સ્કાર્દો શહેર છે.

ભાવલપુર—એમાં ભાવલપુર શહેર નવાબના તાબામાં છે.

પતીઆળા—ઝીંદ, નભા, કપરથલા, ફરીદકોટ, ને કલશીઆ એ શહેર શીખ લોકોનાં છે.

બીજી હકીકત—ચા, ફટકડી, સીંધવ ને મીઠાની ખાણો ઊંચી જાતનું ઉન, શાલો, ઉનનું કાપડ, સુતરાઉ કાપડ, જરીકામ, સોનારૂપાની કારીગરી, કોતરણી તથા જવાહીરનું કામ સારૂં થાય છે

---

૯ વાવ્ય પ્રાંત.

હદ—ઉત્તરે નેપાળ, અયોધ્યા ને હિમાલય. પશ્ચિમે પંજાબ ને રજપૂત સંસ્થાન. દક્ષિણે મધ્યહિંદ એજન્સી ને મધ્યપ્રાંત પૂર્વે બંગાળા ઈલાકો.

ભાગ—૧ હિમાલયમાં આવેલો પ્રદેશ, ૨ ગંગા ને જમનાની ઊત્તરનો પ્રદેશ (રોહીલખંડ) ૩ જમનાની દક્ષિણનો પ્રદેશ

પર્વતો—હિમાલય, કમાઉન, ગઢવાલ ને શિવાલિક.

નદીઓ—જમના, ગંગા, ગોમતી, ઘોઘ્રા ને ચંબલ.

શહેર.

અલહાબાદ (પ્રયાગ)—એ આ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર ગંગા

જમનાના સંગમ ઉપર છે, તેમાં લેફટેનેન્ટ ગવરનર રહે છે.

આગ્રા—એ જમના નદીની ઉપર મોગલ પાદશાહોની રાજધાનીનું શહેર છે.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—ગોકુળ, મથુરાં, કાશી (બનારસ), અલાહાબાદ (પ્રયાગ), બદ્રીનાથ, હરદ્વાર.

બીજાં શહેર—ફતેહપુર, કાનપુર, કાલ્પી, ઈટાવા, મિરજાપુર, ગાજીપુર, કનોજ, બરેલી, શાહાજાનપુર, મીરત, ચુનાર, બકસર, વગેરે.

દેશીરાજ—રામપુર, તેહરી ને કાશી.

બીજી હકીકત—લોઢાની તથા સુરાખારની ખાણો, ઇમારતી લાકડાં, ચા ને દેવદારને માટે પ્રખ્યાત છે.

---

૧૦ અયોધ્યા.

હદ—ઉત્તરે નેપાળ ને બાકીની બાજુએ વાવ્ય પ્રાંત છે.

ભાગ—૧ ફૈજાબાદ. ૨ સીતાપુર. ૩ લખનોર. ૪ રાયબરેલી.

નદીઓ—ગંગા, રામગંગા, ગોમતી, ઘોઘ્રા ને રાપ્તી.

શહેર.

લખનોર —ગોમતીને કાંઠે એમાં કમીશનર રહે છે.

અયોધ્યા—ઘોઘ્રા (સરયુ) ને કાંઠે જુનું શહેર છે. તે રામચંદ્રની રાજધાની હતું.

બીજાં શહેર—ફૈજાબાદ, રાયબરેલી, જુવાનપુર, સીતાપુર, વગેરે શહેરો છે.

વિશેષ હકીકત—એ પ્રાંતમાં વસ્તી ઘણી ઘાડી છે. મુખ્ય ધંધો ખેતીનો છે. એ પ્રાંત હાલમાં વાવ્ય પ્રાંતો સાથે મેળી દીધો છે.

૧૨ બંગાળા ઇલાકો.

હદ—ઉત્તરે નેપાળ, સિક્કિમ, ને આસામપ્રાંત. પૂર્વે મણિપુરનું દેશી રાજ ને બ્રહ્મદેશ તથા બીજાં પહાડી રાજ્યો. દક્ષિણે બંગાળી ઉપસાગર ને મદ્રાસ ઇલાકો. પશ્ચિમે મધ્યપ્રાંતો, રેવાનું દેશી રાજ્ય ને વાયવ્યપ્રાંતો છે.

ભાગ— ૧ બંગાળા. ૨ બહાર. ૩ ઓઢીઆ (ઓરીસા). ૪ છોટાનાગપુર.

પર્વત—હિમાલયના, રાજમહાલના, છોટાનાગપુરના, ને ઓઢીઆના ડુંગર.

નદીઓ—ગંગા, બ્રહ્મપુત્રા, શોણ, શોણ, ગંડકી, કુશી, દામોદર, ભાગીરથી, હુગલી, બ્રાહ્મણી, વૈતરણી, સુવર્ણરેખા ને મહાનદી.

ટીકા—હુગલી ને ભાગીરથી એ ગંગાના ફાંટા છે.

સરોવર—ચિલકા.

અખાત—બંગાળાનો ને બાલાસોરનો.

ભૂશિર—પોંઈંટ પલમેરા.

શહેર.

કલકત્તા—એ ભરતખંડની રાજધાનીનું શહેર હુગલીના કાંઠા ઉપર છે. એમાં લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નર તથા ગવર્નર જનરલ રહે છે.

ઢાકા—બ્રહ્મપુત્રાના કાંઠાપર મલમલ, કાપડ ને સાબુને માટે પ્રખ્યાત છે.

મુર્શીદાબાદ—એ રેશમી કાપડ, હાથીદાંત ને સોનારૂપાનાં વાસણને માટે પ્રખ્યાત છે.

પટણા—એ ગંગાને કાંઠે બહાર પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

કટક—ઓઢીઆ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર મહાનદીના કાંઠાપર છે.

જગન્નાથપુરી ને ગયા—એ જાત્રાનાં ઠેકાણાં છે.

મોંગીર—એ ગંગાના કાંઠા ઉપર સુતાર અને લુવાર કામને માટે પ્રખ્યાત છે.

બીજાં શહેર—બરદ્વાન, હુગલી, રાજમહાલ, બરાખપુર, પ્લાસી, ચિનસુરા, દીનાજપુર, રાણીગંજ, ભાગલપુર, બહાર, વિગેરે.

બંદર—કલકત્તા, મતલા, ચિતાગાંગ, કટક, બાલાસોરને જગન્નાથપુરી.

દેશીરાજ—સિક્કિમ, કુચબીહાર, ને દરભંગા વીગેરે.

બીજી હકીકત—આ ઈલાકો બરતખંડમાં સૌથી મોટો છે. સ્લેટના પત્થર દાર્જીલીંગ પાસેના ડુંગરમાંથી નીકળે છે, વળી રાણીગંજ શહેર પાસે લોઢાની ખાણોછે. તથા તેટલેક ઠેકાણેથી કોયલા નીકળે છે.

---

૧૨ આશામ.

હદ—ઉત્તરે ભૂતાન, ને કેટલાંક પહાડી સંસ્થાન. પૂર્વે બ્રહ્મદેશના ડુંગર, મણિપુર, અને પહાડી સંસ્થાનો. દક્ષિણે તથા પશ્ચિમે બંગાળા.

પર્વત—નાગ, જીનતેહ, ખાસ્યા, ગારે, ને તિપરાના ડુંગર.

નદીઓ—બ્રહ્મપુત્રા.

શહેર.

ગૌહતી—એ આ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર, બ્રહ્મપુત્રાના કાંઠાપર છે. એમાં ચીફ કમીશનર રહે છે.

બીજાં શહેર—તેજપુર, કાચાર ને સિલહટ વગેરે.

બીજી હકીકત—આ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુ વરસે છે. તથા તેનાં જંગલોમાં હાથીઓ ઘણા હોય છે. તેમજ લોઢાની અને કોય-

લાની ખાણો પણ કેટલેક ઠેકાણે છે. ચા, રબર, થાય છે. તેમજ આશામની ભેંસો વખણાય છે.

૧૩ સ્વતંત્ર પહાડી રાજ્યો.

ભાગ—૧ નેપાળ ૨ ભૂતાન ૩ બીજાં નાનાં રાજ્ય.

૧ **નેપાળ**—એની ઉત્તરે હિમાલય ને પેલી તરફ ટિબેટ. પશ્ચિમે વાચ્યપ્રાંત. દક્ષિણે વાવ્યપ્રાંત, અયોધ્યા ને બંગાળા. પૂર્વે સિકિમ છે.

નદી—કુશી ને ઘોઘ્રા.

હિમાલયનાં શિખર -એવરેસ્ટ, ધવલગિરિ, કાંચીનગંગા.

ખટમંડુ—એ રાજધાનીનું શહેર છે.

૨ **ભૂતાન**—એ આસામ ને ટિબેટની વચ્ચે પહાડી રાજ્ય છે. એનું મુખ્ય શહેર **ટાસીટચુહન** છે.

૩ **નાનાં રાજ્યો**—આસામની ઉત્તરે તથા આસામ ને બંગાળાની પુર્વે આવેલાં છે તેમાં **મણિપુર** સુધરેલું છે.

બીજી હકીકત—એમાં બૌદ્ધ ધર્મ ચાલે છે. નેપાળના લોક ગુરખા કહેવાય છે.

૧૪ પોર્ટુગીઝ ને ફ્રેન્ચનાં સંસ્થાન.

૧ ફ્રેન્ચના (છુટાં છુટાં છે)

પાંડીચરી—રાજધાનીનું શહેર મદ્રાસની દક્ષિણે, તેમાં ફ્રેન્ચ ગવર્નર રહેછે. ૨ **ચંદ્રનગર** (કલકત્તાની ઉત્તરે) ૩ **યાનાન** (ગોદાવરીના મુખ આગળ.) ૪ **કારીકલ** (પાંડીચરીની દક્ષિણે) ૫ **માહી**

(મલબાર કાંઠે)

૨ પોર્ટુગીઝનાં.

૧ ગોવા—એ મુખ્ય શહેર તેમાં તેમનો ગવર્નર રહે છે એ સિવાય--દીવ, દમણ.

સિંહલદ્વીપ—(લંકા)

આ બેટ અંગ્રેજ સરકારની હકુમત નીચે છે. પણ ભરતખંડના ગવર્નર જનરલની સત્તા નીચે નથી. મહારાણી વિકટોરિયા તરફથી ઇલાયદો નીમાએલો ગવર્નર ત્યાં અમલ ચલાવે છે.

નદીઓ—મહાવીલી ગંગા, કાવાની ગંગા ને કાલુગંગા.

બંદરો—કોલંબો, પોઈંટદીગાલ, ત્રીંકોમાલી ને પોઇંટપેદ્રા. એ મુખ્યછે.

કોલંબો—એ મુખ્ય શહેર પશ્ચિમ કાંઠા ઊપર છે, તેમાં ગવર્નર રહેછે.

કાંદી—એ મધ્ય ભાગમાં દેશીરાજની રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર છે.

વિશેષ હકીકત—આ બેટમાં તજાના, હાથીદાંત ને મોતી નીપજે છે, ને ત્યાંના જંગલોમાં હાથીઓ થાય છે.

જમીનના ભાગની વાખ્યાઓ.

ખંડ—જે જમીનના મોટા ભાગમાં ઘણા દેશ આવેલા હોય તે.

બેટ (દ્વીપ)—જમીનના જે ભાગની ચારે દિશાએ પાણી હોય તે.

દ્વીપકલ્પ—જે જમીનની ત્રણે બાજુએ પાણી ને એક બાજુએ જમીન હોય તે

સંયોગીભૂમી—જમીનના બે મોટા ભાગને સાંધનારો જમીનનો સાંકડો ભાગ.

ભૂશીર (કેપ)—જમીનની અણી લાંબી થઈ સમુંદ્રમાં ગએલીહોય તે.

ડુંગર—જમીન ઉપર જે મોટા ટેકરા હારબંધ આવેલા હોય તે.
પર્વત—ઊંચા ને મોટા ડુંગર હારબંધ હોય તે.
ખીણ—પહાડોની વચ્ચે આવેલી નીચાણની જમીન.
ઊંચપ્રદેશ—પહાડ ઉપર આવેલી સપાટ જમીન.

પાણીના ભાગની વાખ્યાઓ.

મહાસાગર—ખારા પાણીનો ઘણોજ મોટો ભાગ હોય તે.

સમુદ્ર, દરિયો કે સાગર—મહાસાગરથી નાનો ખારા પાણીનો ભાગ.

અખાત—સમુદ્રનો ફાંટો લાંબો થઈ જમીનપર ગએલો હોય તે.

ઉપસાગર—પહોળા મોઢાનો અખાત.

સમુદ્રધુની—પાણીના બે મોટા ભાગને સાંધનારો પાણીનો નાનો ભાગ.

સરોવર—પાણીના જે ભાગની ચારે તરફ જમીન હોય તે.

નદી—મીઠા પાણીનો પ્રવાહ પર્વત અગર સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગામાં થઇ બીજી નદી અગર સમુદ્રને મળે છે તે.

ખાડી—સમુદ્રને મળતા પહેલાં ભરતીનું પાણી માંહે આવે એવું નદીનું પહોળું મુખ.

નદીનું મુળ—જે જગાએથી નદી નીકળે તેને મૂળ કહે છે.

નદીનું મુખ—નદી જે જગાએ સમુદ્રને મળે છે તે મુખ કહેવાય છે.

સંગમ—એક નદી બીજી નદીને જે જગાએ મળે છે તે જગા.

સમાપ્ત.

જાહેર ખબર.

આ ચોપડીની ૧૦૫૦૦ પ્રત ખપી ગઈ છે, તેથી માલમ પડશે કે આ ચોપડી કેટલી ઉપયોગી છે. અમે લોભ ન રાખતાં કીંમત ઘણી સસ્તી રાખી છે.

અમારી તરફથી બહાર પડેલી ચોપડીઓની વિગત.

મુસલમાની વખતનો હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ.

(આવૃત્તિ પાંચમી.) ૦-૨-૦

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ. (આવૃત્તિ છઠ્ઠી.) ૦-૧-૦

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળ ટૂં. ઇતિહાસ સાથે.

(આવૃત્તિ પાંચમી.) ૦-૧-૩

કાગળ તથા દસ્તાવેજના નમુના ૦-૧-૦

બોધવચનો છપાય છે ૦-૦-૬

મળવાના ઠેકાણાં.

અમદાવાદ—તમામ બુકસેલર પાસેથી.

દીવા તા. **અંકલેશ્વર.**—રા. મથુરદાસ બેહેચરદાસ પાસેથી

નરોડા—રા. મોતીલાલ મહાશંકર પાસેથી.

કપડવણજ—રા. પ્રેમચંદ બેચરદાસ પાસેથી.

વાગરા—રા. મનસુખ પરભુદાસ પાસેથી, કમીશન દસ ઉપર રાખનારને સાડાબાર ટકા અને પચાસ ઉપર રાખનારને વીસ ટકા. ટપાલ ખર્ચ માફ. નોટપેડ કાગળ લેવામાં આવશે નહિ. પોસ્ટની ટીકીટ અગર મનીઓર્ડરથી નાણાં મોકલવાં

અમદાવાદ. ઢાળનીપોળ.} **કેશવલાલ મનસુખભાઈ.**